

ANALITIČNI PREDIKATNI IZRAZI V SLOVANSKIH JEZIKIH (FUNKCIJSKE LASTNOSTI)

Stalne glagolsko-samostalniške zveze je mogoče obravnavati kot tipološki mehanizem, spremljajoč poimenjevalne poteke. Ta mehanizem tvori svojevrstne povedkovne enote, ki imajo tako samostalniške kot glagolske funkcijske značilnosti. Razpomenjeni glagoli, indeksi glagolskosti ob povedkovem samostalniku, prispevajo v povedkovni izraz prožnost, med drugim možnosti določevanja povedkovnega samostalnika s pridevnikom, odstranjanja nekaterih delovalnikov ter raznih modifikacij in kontaminacij. V funkcioniranju modela je opaziti nekaj razlik med ruščino, srbohrvaščino in slovenščino na eni ter češčino in poljščino na drugi strani.

The lexical-analytical pattern exhibited by set verbal-nominal phrases is viewed as a typological mechanism accompanying nominalization processes. That mechanism generates a special kind of predicative units, in which predicate formants possess both nominal and verbal functional potentials. Desemanticized verbs, being "verbal indexes" for predicative nouns, serve the semantic predicates with their effective syntactic flexibility, which includes determinations by adjectives, different realizations of the syntactic structure, omission of some participants, and the possibility of various modifications and contaminations of the verbo-nominals. Some differences between Russian, Serbocroatian and Slovene on the one hand and Czech and Polish on the other hand are found in the functioning of the model.

1 Uvodne pripombe

Najbolj izraziti predstavniki obrobne besedno-slovničnega analitizma v slovanskih jezikih so stalne glagolsko-samostalniške besedne zveze: slov. *dajati pobudo* (pogum, povod, status...), *doseči soglasje* (podvig, rezultat, zmago...), *doživeti katastrofo* (napad, uspeh, poraz...), *imeti iluzije* (težave, zaupanje...), *izreči pohvalo* (sodbo, ukrep...), *izvesti priprave* (volitve, strel...), *opraviti kontrolo* (ponovitve, preplezanje, preskus...) *sprejeti zakon* (poročilo, pogodbo, navedbo...); r. *brat' interv'ju* (obeščanje, objazatel'stvo...), *vyzvat' otklik* (osloženija, paniku...), *davat' raz'jasnenija* (rekomendacijo, stimul...), *delat' zapros* (kompliment, pauzo...), *polučit' priglašenje* (predloženje, poščečino...), *poterpet' bedstvie* (avariju, bankrotstvo, neudaču...); p. *czynić poszukiwania* (przygotowania, starania...), *dokonać ataku* (rewizji, selekcji...), *doprowadzić do porządku* (do świadomości...), *doznać przecięcia* (złamanja, zwichnięcia...), *popętnić kradzież* (samobójstwo, omyłke...), *stawiać pytanie* (wniosek, wymagania...). Tudi v drugih slovanskih jezikih je veliko podobnih zvez.

Že s tem, da dopuščamo možnost povečevanja navedenih seznamov, pa predpostavljamo obstoj modela, tj. invariante, ki ji ustrezajo le zveze z določeno zgradbo z določenimi znamenjskimi in funkcijskimi lastnostmi. Za zgradbe te vrste sprejemamo delovno ime analitični predikatni izrazi, razmejujoč na ta način predikat kot enoto pomenske ravnine in načine njegove uresničitve na besedni in skladenjski ravni.

Pričujoči sestavek je posvečen predvsem funkcijskim lastnostim analitičnih predikatnih izrazov (v okrajšavi API); vendar se nam zdi nujno na kratko pojasniti

naše razumevanje položaja API-jev v sestavu besedja in njihove vloge v tipoloških potekih, dogajajočih se v slovanskih jezikih (opis modela s tega stališča pa bi lahko bil predmet posebnega članka).

Splošno znano je, da je širjenje poimenjevalnih potekov, zlasti v posameznih funkcijskih zvrsteh slovanskih jezikov, privedlo k utrditvi proizvodov poimenjenja v samostalniškem sestavu Slovarja in k njihovi izgubi dinamičnih glagolskih potenc. Vendar posamostaljenje kot tipološki potek od jezikoslovca zahteva, da najde vzporedni »skriti« mehanizem ponovne pridobitve glagolskosti, saj je temeljna vloga predikatnih formantov v stavku vendarle vloga povedka, za izpolnjevanje te vloge pa so najbolj primerna glagolska znamenja. V jezikih z razvitimi mehanizmi poimenjanja – slovanski jeziki pa so nedvomno taki – morajo obstajati prav tako produktivna sredstva sprememb v nasprotni smeri: od povedkovnih imen h glagolom. Tako sredstvo nasprotnega prenosa, ali z drugimi besedami »poglagoljevanja« poimenjenj, so razpomenjeni glagoli v API-ju. Če je temeljno sredstvo poimenjanja afiksacija, tedaj je za ponovno pridobitev glagolskih potenc predikatnega formanta prav tako učinkovito sredstvo besedno-slovnični analizem, v našem primeru – analitični predikatni izraz, ki polarizira smiselno jedro predikata in njegovo pomožno pomenskost v imenskem in glagolskem členu. Zaradi te polarizacije imamo lahko model za poseben tip glagolskega znamenja, vendar hkrati tudi za tipološkega spremljevalca poimenjenja. S tega stališča se pokaže težnja k funkcijski gibljivosti slovarja slovanskih jezikov, saj obstaja predikatni formant tako v imenski kot v glagolski predstavitvi. Treba je pripomniti, da je bilo količinsko naraščanje tega modela v slovanskih jezikih samo po sebi že večkrat ugotovljeno (Buttler 1967; Anusiewicz 1978; Radovanović 1977; Bosilkov 1979).

2 API in pomensko-skladenjska organizacija stavka

2.0 Smiselna enotnost in formalna razčlenjenost

Funkcijska učinkovitost zvez raziskovanega tipa je v tem, da zasedajo, čeprav tvorijo eno smiselno enoto, v stavku dve (formalno-)skladenjski mesti: mesto povedka in mesto predmeta (ali prislovnega določila), zaradi česar je povedek skladenjsko izredno gibek. Pri tem pride do »nesomernosti« pomenskosti stavka in njegove skladenjske sheme, kar lahko ponazorimo takole: r. *Učitel' pol'zuetsja ukazkoj na uroke* (skladenjski in funkcijski povedek je *pol'zuetsja*) proti *Učitel' pol'zuetsja avtoritetom u učnikov* (skladenjski povedek *pol'zuetsja*, funkcijski povedek *pol'zuetsja avtoritetom*). Tako tudi v slovenščini: *Novakovi prihajajo v Maribor* (skladenjski in funkcijski povedek je *prihajajo*) proti *Za zdaj v pošte v ne prihajajo druge besedne vrste*, kjer je skladenjski povedek *ne prihajajo*, funkcijski pa *ne prihajajo v pošte*.

Od tod izhaja tudi problem skladenjske razlage API-ja, katerega bistvo je jasno izrazil V. V. Kasevič: »Pri slovnica, ki delajo s funkcijskimi enotami, pogosto prihaja do problema, ki se ga da izraziti v obliki vprašanja »En stavčni člen ali dva?«. To zadeva zlasti pomensko prazne glagole tipa *vynosit' rešenje, okazyvat' pomošč'*. Prevladuje težnja, da bi imeli take zveze za en stavčni člen« (Kasevič 1977: 96). Podobno stališče ima tudi P. A. Lekant, ki ima te zveze za vrsto enostavnega glagolskega povedka (Lekant 1976: 96).

2.1 Poglagoljenje abstrakcij

Zaradi dveh skladenjskih mest API-ja najdemo kot funkcijski povedek v slovanskem stavku ne le take API-je, ki so sopomenski istokorenskim polnopomenskim glagolom, ampak tudi zveze, ki nimajo konkretne glagolske sopomenke: slov. *dajati ritem* – *Poleg izrednega občutka za vodenje igre, Rumenigge daje vseskozi ritem vsakemu igralcu posebej in celotni ekipi skupaj* (Delo 12. 7. 82), *spravljati v ekstazo* – *Takšen je Julius Erving, ki zlahka preskakuje velikane pod košem in spravlja občinstvo v ekstazo* (r. t.); Č. *dělat iluze* – *není možno si dělat iluze, že se ze dne na den všechno obrátí* (Rudé právo 13. 8. 83), *přinášet problémy* – *To přináší jeden z mnoha problémů života* (r. t.); b. *polagam usilija* – *Goce Delčev, Dame Gruev idrugite položiha maksimalni usilija za otlagane sroka navštaniето* (Rabotničesko delo 2. 8. 83), *postavjam zadača, cel* – *Celite i zadačite, koito si postavjat dvete strani, sa obšti* (Otečestvenen front 2. 8. 83).

Razpomenjeni glagoli pogosto uresničujejo svoje povedkovne možnosti tudi v predmetnih samostalnikih, ki dobijo povedkovni pomen zaradi metonimije. Tako v športnem izrazju *dobiti rumeni karton* pomeni »dobiti opomin od sodnika«. Zaradi številnih sobesedilnih rab pridobi zveza *rumeni karton* predikatni pomen in postane sopomenka samostalnika *opomin*, API *dobiti rumeni karton* pa postane sopomenka za zvezo *dobiti opomin*, vendar ima v primerjavi s slednjim ožji krog rabe: slov. *Španec Angel Neto, ki med pogajanjem z organizatorji ni izbiral besed, je dobil opomin, odšteti pa je moral 100 švicarskih frankov globe* (Delo 12. 7. 82). V 30. minuti je za grob prekršek nad Fišerjem dobil rumeni karton Konti (r. t.). Predikatni pomen dobi tudi zveza *dobiti rdeči karton*, kjer rdeči karton pomeni »odstranitev z igrišča«, čeprav ne obstaja zveza *dobiti odstranitev*.

V vseh navedenih zgledih imajo razpomenjeni glagoli po eni strani strukturno vlogo v Skladnji*, po drugi strani pa nastopajo v Slovarju kot neke vrste glagolski »indeksi« pri povedkovnih imenih.

2.2 Možnosti določanja API-ja

F. I. Buslaev je pred več ko sto leti opozoril na večje možnosti določanja pri opisnih zvezah: »V takih izrazih, v katerih je poimenovanje dejanja razdeljeno na glagol in samostalnik, je mogoče določiti sam predmet: *dumat' glubokuju dumu*, medtem ko se ne govori *gluboko dumat'*, *deržat' umnuju reč'* namesto *umno govorit'*, *vesti razgovor samyj žarkij*« (Buslaev 1959: 509). Možnosti določanja povedkovnih samostalnikov s pridevniki, zaimki, deležniki in števnikmi so širše kot pri ustreznih glagolih s prislovi in deležji; razpomenjeni glagol pri tem omogoča glagolsko, povedkovno predstavitev že določenega predikata, hkrati pa razpolaga z lastno vezljivostjo do prislovnega določila: b. ... *sarkastično nanasjal po tjah svoje udari* (Literaturen front 28. 7. 83); sh. *Posebno će za okruglim stolom još 86 vodećih eksperata iz celog sveta podneti svoja naučna saopštenja o kretanjima u savremenoj tehnici i tehnologiji* (Politika 1. 6. 82); slov. *V naslednjih dveh dneh je Tomazin opravil še 24 vzponov* (Delo 15. 7. 82).

2.3 Razvrstitev pomenskih delovalnikov. Odprava osebka.

Vloga razpomenjenih glagolov pri tvorjenju skladenjskih zgradb različnih konfiguracij se je prvič sistematično proučevala pri poskusu, napraviti delujoč model

* Slovar je sistemsko urejen leksikon ob Skladnji – zakonitostih povezovanja prvin leksikona.

»smisel – besedilo«, in sicer na področju t. i. leksikalnih funkcij (Mel'čuk 1974: 78–107). Gre za to, da imena udeležencev v situaciji, tj. pomenskih delovalnikov, zasedajo, glede na izbran razpomenjen glagol, skladenjska mesta različnih stavčnih členov. V naslednjih dveh zgledih je ime cilja dejanja *on* enkrat na mestu osebka, enkrat pa na mestu drugega predmeta: r. *On vstrečael soprotivlenie; Ego okružili zabotoj*.

Če je šlo v omenjenem poskusu za načine kombinacije delovalnikov, pa se v delih V. G. Gaka (1976) in M. Radovanovića (1977) zanimanje usmerja na možnost odstranjevanja posameznih delovalnikov: skladenjski model z razstavljenim povedkom je posebno primeren takrat, ko je vršilec dejanja neimenovan ali posplošen, pri »brezosebni« rabi polpomenskega glagola (Radovanović 1977: 61).

Najučinkovitejši način tvorjenja »anonimnih« ali nedoločnoosebnih zvez je postavitve povedkovnega imena na formalno mesto osebka s pomočjo pasivizacije (reflektivizacije) razpomenjenega glagola: b. *X vodi polemika – Vodi se polemika – Dokato se vodi polemika okolo krāglata masa...* (Otečestvenen front 2. 8. 83); sh. *X je učinio grešku – učinjena je greška – Omaškom je učinjena greška pod rednim brojem 3 u alineji drugoj* (Politika 1. 6. 82). Prim. tudi r. *Okazano doverie, Vedetsja stroitel'stvo*. V poljščini se omenjenemu načinu pridružujeta še dva posebna brezosebkovna modela: z deležniki na -o in s prehodnimi glagoli + povratni členek + premi predmet: *Wgodzinach wieczornych przeprowadzono eksperiment śledcy, polegający na odtworzeniu przebiegu zdarzenia* (Trybuna ludu 30. 10. 84), *W takiej sytuacji nie stawia się zarzutów* (r. t.).

Postopek odstranitve osebka s pomočjo pasivizacije (reflektivizacije) razpomenjenega glagola v sklopu API-ja se ne uporablja v vseh slovanskih jezikih v enaki meri. M. Kubik (1974: 175) pri raziskovanju pasivizacije ruskih in čeških API-jev odkriva pomembno tipološko razliko: v češčini se namesto trpnih, brezosebkovih oblik API-ja praviloma uporabljajo polnopomenski glagoli v obliki trpnega deležnika: r. *Ėta gipoteza neodnokratno podvergalas' kritike*, č. *Tato hypotéza byla nejednou kritizovaná*; r. *V stat'je podvergaetsja rassmotreniju vopros*, č. *V článku je zkoumaná otázka...*; r. *Rabočie podvergalis' ekspluatácii*, č. *Dělnici byli vykořisťováni*. To dejstvo je očitno povezano s tipološko posebnostjo češčine, namreč z njeno bogato in učinkovito glagolsko paradigmo oblik, posebno s čisto oblikoslovnimi sredstvi. Na to tipološko potezo češčine opozarja, na primer, ob primerjavi češčine s poljščino E. Lotko (1968: 108).

Drug način odstranitve osebka je raba posebnih razpomenjenih glagolov »trpne perspektive«. Taki so glagoli v ruskih API-jih *prohodit'/proiti ispytaniya* (obsledovanje, osmotr, podgotovku); *otvečat' vkusam* (zaprosam, principam, trebovanijam); *polučat'/polučit' vzyskanie* (vospitanie, votum doverija, direktivy); *podpadat' pod vlijanie* (pod amnistiju); *prinimat'/prinjat' vyraženie* (razmah); *prihodit'/priiti v ravnovesie* (v upadok). Prim. b. *Nju Ejdz obobštava s uverennoŝta, če bālgarindijskite otnošenija polučiha goljam stimul sled poseštenie na Indira Gandi v Bālgarija* (Otečestvenen front 2. 8. 83), *Avtorskite poslanija dostigat celta si, če polučavat dālbok i traen otklik...* (Literaturen front 28. 7. 83).

2.4 Odstranitev predmeta

Druga bistvena lastnost API-ja je sposobnost za odstranitev pomenskega

predmeta oz. – s funkcijsko-skladenjskega gledišča – sposobnost za tvorjenje neprehodnih struktur. O tem sta pisala V. V. Bogdanov (1977: 102) in M. Radovanović (1977). Predlagamo kratko pojasnilo tega pojava. Posledica poimenovanja je, da se predikatni formant »znebi« obvezne skladenjske vezljivosti izhodiščnega glagola in jo ohranja le fakultativno: prim. r. *raskopki čego, prikaz čto sdelat', komu, čej, boj s kem*. S tem ko se obdajo z razpomenjenimi glagoli – z enim ali večimi – se povedkovnim imenom povrnejo posamezne skladenjske vezljivosti, pri čemer pa pride do selekcije pomenskih vezljivosti. Medtem ko zaseda mesto skladenjskega povedka, razpomenjeni glagol vrne predikatnemu formantu vezljivost z osebkom, ki jo običajno zapolnjuje subjekt, obvezna vezljivost s premim predmetom, ki jo običajno zapolnjuje objekt, pa je formalno že zapolnjena s samim predikatnim formantom. Tako API-ji kljub odstranjenemu predmetu ohranijo slovnično popolnost stavka. Primerjajmo dvojice stavkov s polnopomenskimi glagoli in z API-ji, pri čemer bomo posebej pozorni na slovnično popolnost stavkov: r. *Učeniki remontirujut školu, Učeniki remontirujut Ø* (slovnična nepopolnost), *Učeniki delajut remont školy, Učeniki delajut remont* (stavek je slovnično popoln); sh. *Autobus pretiče kamion, Autobus pretiče Ø* (slovnična nepopolnost), *Autobus vrši preticanje* (stavek je slovnično popoln).

API-ji so funkcijsko učinkoviti tudi v primerih, ko je nujna aktualizacija povedka, in sicer ločeno od osebkov in predmeta. V teh primerih se uporabljata oba zgoraj omenjena mehanizma: odstranitev osebkov in odstranitev predmeta: sh. *Plačanje se vrši u dinarima* (Radovanović 1977), p. *Gdy dwóch lub więcej kandydatów uzyska tę samą ilość głosów, przeprowadza się głosowanie powtórnie* (Anusiewicz 1978).

2.5 Konverzija, zamenjava jedra sporočila

Konverzija običajno pomeni zamenjavo skladenjskih mest, ki jih zasedata osebek in predmet, pri čemer ostane pomensko jedro povedka istovetno. V drugačni terminologiji se ta pojav imenuje tudi zamenjava fokusa sporočila (Kasevič, Hrakovskij 1983: 24). Kot kažejo naslednje dvojice zgledov, so raziskovane zveze tudi za takšne namene zelo učinkovite: r. *Okružajuščie zavidujut ego sposobnostjam – Ego sposobnosti vyzyvajut zavist' okružajuščih*; sh. *Sindikati su javno podržali ovu akciju – Akcija je dobila javnu podršku sindikata* (Politika 1. 6. 82); slov. *Zulujci so nudili velik odpor tej kupčiji – Toda ta kupčija je že naletela na velik odpor med 6 milijoni Zulujcev* (Delo 15. 7. 82).

Za razliko od čisto slovničnih konverzij s spremembo načina (pasivizacija, reflektivizacija polnopomenskega glagola) razpomenjeni glagoli povedku dopuščajo širše možnosti: v konverzne opozicije pritegnejo povedkovna imena, katerih polnopomenski glagolski ustreznik nima slovničnih sredstev za zamenjavo skladenjskih mest svojih delovalnikov. Pri tem se v »tvorni« obliki API in polnopomenski glagol lahko nadomeščata. V »trpni« obliki pa prevladuje API: sh. *ošamariti : opaliti šamar – dobiti šamar; pljusniti : dati pljusku – dobiti pljusku; košarka nam je u subotu dobila još jednu žestoku pljusku* (Politika 1. 6. 1982).

API-ji so tako v primerjavi s čisto oblikoslovnimi še dodatno sredstvo za tvorjenje konverznih zgradb. Oglejmo si vrste slovenskih zgledov, ki ponazarjajo, kako besedno-slovnična sredstva dopolnjujejo čisto slovnična:

1. *pozvati – dobiti poziv, oslepiti – dobiti slepoto, opeči – dobiti opekline, ukoriti – dobiti ukor*. Aktivni členi opozicije so tu zastopani s polnopomenskimi glagoli, pasivni pa z analitičnimi predikatnimi izrazi.

2. *informirati : dajati informacije – dobivati informacije; opominjati : dati opomin – dobiti opomin; predlagati : dati predlog – dobiti predlog; podpirati : dati podporo – dobiti podporo*. Tu je aktivni člen zastopan tako s polnopomenskimi glagoli kot z analitičnimi konstrukcijami.

3. *dajati subvencije – dobivati subvencije; dajati videz – dobivati videz; dati podatke – dobiti podatke; dati gol – dobiti gol; dati navodila – dobiti navodila*. Tu sta oba člena opozicije – API-ja s specializiranimi konverznimi glagoli tipa *dajati/dati – dobivati/dobiti*.

4. – *dobiti naklonjenost; – dobiti priznanje*. Pri teh zvezah ni tvornega para, čeprav obstaja soodnos z zvezami »srednjega« načina, ki se dajo tvoriti s pomočjo razpomenjenih glagolov tipa *imeti: imeti naklonjenost, imeti priznanje*.

Vidska oblika razpomenjenega glagola je v vseh zvezah desnega stolpca navedena v skladu z mikrosobesedili iz Dela: *Vučurovič je dobil poziv naknadno; Sledili so pomoč in reševanje, med katerimi pa je Langerholc dobil hude sončne opekline in snežno slepoto; Dobil je opomin, odšeti pa je moral 100 švicarskih frankov globe; Združenja lahko kot pravne osebe dobivajo subvencije; Pod vplivom urbanizacije nekdanji zaliv dobiva novi videz; Zdravniki so popolnoma odvisni od podatkov, ki jih dobijo od farmacevtskih družb; Francoski vratar Ettori je v samo 72 sekundah dobil najhitrejši gol na svetovnem prvenstvu*. (Delo 12. 7. 82; 15. 7. 82).

V slovarju stalnih glagolsko-samostalniških zvez V. I. Deribasa (1983) je kakih 100 zvez z glagolom *polučit'*, ki ima vlogo konvertorja, vendar jih polovica nima polnopomenskega glagolskega ustreznika v tvorniku: prim. *polučat'/polučit'* *vzy-skание* (vizu, možnost, voznagraždenie, vygovor, zamečanie, izvestnost, razmah, udovol'stvie...). Te zveze imajo običajno vzporednice v zvezah tipa *davat'/dat'* + povedkovno ime.

Seznam razpomenjenih glagolov »trpne perspektive« se v posameznih jezikih razlikuje po številnosti, pomenskih posebnostih, družljivosti in rabi. Po naštetih lastnostih sta ruski dvojici *polučit'/polučat'* blizu slov. dvojica *dobiti/dobivati* in sh. dvojica *dobiti/dobivati*. Te glagole je mogoče imenovati krepke ali univerzalne glagole konvertorje (glagole »trpne perspektive«). V poljščini ima glagol *doznawać/doznąć* podobne vloge, vendar precej ožjo družljivost, saj se druži v glavnem s povedki fizičnih dejanj: *doznąć przecięcia* (załamania, złamania, zwichnięcia) (Anusiewicz 1978). Anusiewicz v svojem seznamu omenja še dva glagola »trpne perspektive«, ki sta bodisi naklonsko-dolžnostno obarvana bodisi imata odtenek podvrženosti: prim. *podlegnać odpowiedzialności* (zmianom), *ulegać/ulec deformacji* (likwidacji). Glagol *dostawać/dostać*, ki ga Anusiewicz ne omenja, se v glavnem druži z imeni, ki pomenijo bolezen ali fizično spremembo telesa: *dostać kataru* (kaszlu, ataku serca, wypięków). Tudi glagol *otrzymywać/otrzymać* ima izbirno družljivost. V zvezi s češčino lahko rečemo, da težnja, o kateri govori M. Kubik (1974), namreč da se »trpna perspektiva« izraža predvsem oblikoslovno, tj. s trpnimi oblikami polnopomenskih glagolov, verjetno vpliva tudi na odsotnost krep-

kega glagola konvertorja. V seznamu J. Bečke take glagole zelo redko najdemo: *získat cenu (hodnotu, či náklonost)*; *nabyti dojmů*; *nabyt jistotu (vzdělaní)*; *dostat odměnu (pochvalu, rozkaz)* (Bečka 1977). Glagol *dostat* v zvezah tipa *dostat zlost (hlad, vztek, strach, trému)* ne tvori »trpne perspektive«.

Teza o tem, da češčina in poljščina ne premoreta dovolj univerzalnih glagolov »trpne perspektive«, se do neke mere potrjuje s podatki prevodnih slovarjev: *polučat' izvestija – dostávat zpravy, polučat' horošee vospitanie – dostávat/získávat dobrou výchovu, polučat' vygovor – dostávat vyhubovano, polučat' primenenie – nacházet' uplatnění, polučat' rasprostranenie – rozšiřovat se, polučat' izvestnost' – stávat se známym, polučit' ranenie – byt raněn, polučit' priznanie – stat se uznávaným* (Russko – češskij slovar' 1978-II, 100) *polučit' obrazovanie – otrzynač wykształcenie, polučit' zvanie – otrzynač tytuł, polučit' prikaz – otrzynač rozkaz, polučit' vygovor – dostać naganę, polučit' poščecinu – dostać policzek, polučit' priznanie – zdobyć uznanie, polučit' ranenie – odnieść ranę, polučit' rasprostranenie – rozpowszechnić się* (Bol'soj rusko-pol'skij slovar' 1970, 913). Čeprav je odsotnost strogih vzporednic med razpomenjenimi glagoli v različnih jezikih ena od razločevalnih značilnosti modela, dejstvo, da češčina in poljščina ne premoreta univerzalnega glagola »trpne perspektive«, verjetno odraža tipološke posebnosti teh dveh jezikov, in sicer učinkovitost čisto oblikoslovnih načinov pasivizacije. Koristno bi bilo primerjati besedotvorne paradigme glagolov v slovanskih jezikih prav glede na ta vidik. Kot meni E. Lotko (1986: 108), je ta paradigma najboga-tejša v češčini.

2.6 API in znižanje stopnje povedka

Oglejmo si zdaj tiste strukture, kjer API ne nastopa v vlogi povedka, temveč kot podrejeni predikat. Prikličimo si v spomin, kaj se zgodi s predikatom ob poimenjenju, saj je poimenjenje – ob podredni zvezi v zloženem stavku – temeljno sredstvo za tvorjenje podrednih povedkov. »Očitno je dejstvo, da se pri zniževanju stopnje povedka – na primer pri poimenjenju – del obvestil izgubi, univerzalno,« piše Weinreich (1970: 201). »Najpogosteje se izgubi pragmatični del obvestil, saj povedek nižje stopnje ne vsebuje popolne »trditve/izjave«, vendar se lahko zabrišejo tudi vidske in časovne razlike, pa tudi razlike med osebkom in predmetom.« Kot je opazil M. Radovanović (1977: 77), »nominalizacija ustreza zahtevam gospodarnosti, zunajmodalnosti, zunajčasnosti in statičnosti; ne daje podatkov o osebi, času, številu, spolu, fazi, vidu, naklonu.«

Temeljna funkcijska posebnost poimenjenja, tj. povedkovnih imen, v slovanskih jezikih je njihova skladenjska vsepreničnost, saj se uresničujejo v sklonih in s predlogi. Prim. b. *Za kražbite i posegatelstva vārhu obštestvenoto imušestvo... ima i pričini ot po-specifičen harakter* (Rabotničesko delo 2. 8. 83). Povedkovna imena v tem stavku imajo vse zgoraj našteje lastnosti (razen izgube vezljivosti s predmetom pri drugem imenu – *vārhu obštestvenoto imušestvo*).

Vendar – ali je možno pri ohranitvi enih lastnosti pri povedkovnem imenu spremeniti druge – vrniti, na primer, povedku nekatere izgubljene značilnosti? To nalogo uspešno opravljajo razpomenjeni glagoli, npr. b. *Za kražbite i drugi posegatelstva vārhu obštestvenoto imušestvo, izvāršeni ot mladeži, ima i pričini ot po-specifičen harakter* (Rabotničesko delo 2. 8. 83). Razpomenjeni

glagol (v tem primeru spremenjen v deležnik *izvāršeni*) vrne povedkom osebek *mladeži* in vid, hkrati pa jim ohranja prednosti samostalniške predstavitve v skladenjski strukturi in ostale lastnosti poimenjenja. V podobnih strukturah postane razpomenjeni glagol neke vrste »determinant« (fakultativni ali obvezni) povedkovnega imena. Zgledi: sh. *Od prošlogodišnjeg zasedanja svetog arhijerejskog sabora rešen je veliki broj pitanja, postavljenih tom prilikom* (Politika 1. 6. 82); *U tome vidimo značajnu ulogu vaše konferencije kao dela opštih napora koji se u svetu čine za zaustavljanje trke u naoružanju* (Politika 3. 8. 80). V prvem stavku je povedkovno ime bolj samostojno, zato je razpomenjeni glagol bolj fakultativen. V drugem stavku pa šele razpomenjeni glagol sporočanje enoto smiselno zao-kroži.

Ker pomen razpomenjenega glagola ni svoboden, le-ta pri povedkovnem imenu pripomore k aktualizaciji dveh tipov pomena: samostalniško-statičnega, ki je pogojen z izgubo glagolskih značilnosti, in glagolsko-dinamičnega, ki je pogojen z vplivom razpomenjenega glagola (z drugimi besedami, pogojen s »suprasegmentno« povezavo razpomenjenega glagola in povedkovnega imena v stavku). B. *Delegacijata poseti Narodno sãbranie i vrãči na negovija predsedatel Stanko Todorov teksta na prietoto na тази srešta Obrãštenie do pravitelstvata, parlamentite i narodite* (Otečestvenen front 2. 8. 83). Statičnost (samostalniškost) povedkovnega imena *obráštenie* je še poudarjena s predmetnim samostalnikom *tekst: tekstãt na Obrãštenie*. Dinamičnost (glagolskost) dobi povedkovno ime od razpomenjenega glagola *priemam: prietoto Obrãštenie*.

Podobna dvojna aktualizacija doleti tudi pojmovna imena, ki imajo stalne razpomenjene glagole: prim. sh. *politika – voditi politiku; U politici se – ako se pametno vodi – ne govori bez posebnog razloga bobu da je bob* (Vjesnik 4. 1. 82).

Pri poimenjenju samega razpomenjenega glagola v sestavi API-ja prevladuje potekovna in faktografska pomenskost: slov. *87 fantov in 51 deklat je bilo izjemno dobro pripravljenih pri opravljanju preskusov zmogljivosti* (Delo 12. 7. 82); b. *Tja prizovava kãm vzemane na neotložni merki za vseobhvatnoto rešenje na blizkoistočnija problem* (Rabotničesko delo 2. 8. 83).

Precej redko se dogaja, da po izpeljavi razpomenjenega glagola v sklopu API-ja dobimo ime vršilca dejanja: slov. *Na nedavni seji predsedstva strelske zveze Slovenije so za vršilca dolžnosti predsednika SZS določili Janeza Reška* (Delo 12. 7. 82); sh. *Ova zemlja je prema tome i objekat ovakvih igara kakve su se zametnule izmedju nosilaca jedne opasne orijentacije* (Vjesnik 4. 1. 82); b. *Razkriti i obezvređeni sa spekulanti, izvãršiteli na valutni prestãplenija i dokumentni izmam i* (Rabotničesko delo 2. 8. 83). Značilno je, da se v ruščini take konstrukcije po navadi ne tvorijo: prim. **soveršitel' prestuplenija, *ispolnitel' dolžnosti, *nositel' orientacii*.

2.7 Vrste zlivanja API-jev

Sposobnost razpomenjenih glagolov, da služijo celim vrstam povedkovnih imen, kar se običajno imenuje serijskost API-jev, omogoča tvorjenje zapletenih funkcijskih zvez, pri katerih je en razpomenjeni glagol verbalizator dveh ali več povedkovnih imen in je tako neke vrste »skupni imenovalec« različnih API-jev. Take zveze omogočajo strnjeno ubeseditev dveh ali več pomenskih podstav v enem stavku:

b. *Tazi linija nameri izraz ne samo v ustavite na organizacijata, no i jarko pojavlenie v jedinstvoto na vštanicite* (Otečestvenen front 2. 8. 83); slov. *Hotel-sko-rekreacijski center se je vrsto let otepal z izgubami in poslovnimi težavami*; *Imela sta tako različne ambicije in nazore* (Delo 15. 7. 82); p. *Skupu ani wymiany butelek nie prowadzimy* (Anusiewicz 1978); č. *Patří k nejzadluženějším zemím světa a potyka se s těžko řešitelnými ekonomickými nesnázemi a z nich plynoucími sociálními problémy* (Rudé právo 13. 8. 83).

Na drug način se zgradba API-ja lahko zaplete tako, da se zbere okoli enega povedkovnega imena več razpomenjenih glagolov: slov. *Monarh ima in izraža nekaj osebnih stališč*. (Delo 12. 7. 82).

Možne so tudi zgradbe, kjer delujeta oba mehanizma zapletanja API-ja: b. *Poradi tova D. Blagoev i negovite saratnici tårseha i namiraha argumenti, opora i podkrepa ne ot »ikonomistite«, a ot »iskristite«* (Literaturen front 18. 7. 83). Povezavo razpomenjenih glagolov in povedkovih imen v takih zgradbah bi lahko imenovali navzkrižno:

2.8 Dvojna aktualizacija glagola v sestavi API-ja

Značilnost razpomenjenih glagolov je njihova sposobnost, da nastopajo v zvezi s predmetnimi imeni kot polnopomenski glagoli. Izjema so le maloštevilni glagoli, npr. r. *oderživat' / oderžat'*, *okazyvat' / okázat'*, ki se družijo samo s povedkovnimi imeni. V nekaterih sobesedilih nastopajo v vrsti skladenjsko istovrstnih členov ob glagolu tako predmetna kot povedkovna (ali abstraktna) imena. V takih zgradbah se aktualizirata v glagolu oba pomena – izhodiščni imenovalni in zgradbeni, poslovnici. Te zgradbe kažejo neko nenavadnost, katere mera je odvisna od mere pomenske neenorodnosti imen: prim.č. *Eva měla křídla a pocit, že je absolutní jednička* (Literární měsíčník 1982, 6); b. *Edni njamat pari, drugi imot, a tretí sávěst ...* (Literaturen front 28. 7. 83). Najpogosteje srečamo take zgradbe s podvojeno pomensko obremenjenostjo glagola v umetnostnih besedilih, kjer izpolnjujejo ne le smiselno strnjanje, temveč tudi določene estetske naloge. Lep zgled za to je zlitje API-ja *idti / poiti na kompromiss* in frazeologizirane besedne zveze *hodit' / poiti na medvedja* s pomenom 'prirejati / prirediti lov, po navadi enega človeka, na medveda'. V pesmi A. Aronova Nespečnost se v glagolu *haživat'* srečujeta nasprotna pomena – po eni strani 'hrabrost, odločnost', – po drugi pa 'strah, previdnost'. Katica iz te pesmi se glasi:

Čem že ty gord? I čemu ty rad?
 Pered soboju sam rasprjamis'.
 Esli živeš' – hažival, brat,
 Ne na medvedja, na kompromiss.

(Ogonjok 1988, 32.)

3 Zaključne pripombe

Besedno-slovnicega analizizma v glagolskem sistemu slovanskih jezikov ne najdemo samo v opisanem modelu. Sorodne so mu zgradbe, v katerih sta obe

sestavini – razpomenjeni glagol in povedkovno ime – skladenjsko enakopravni oz. se nahajata v odnosu prirednosti (prim. *ih svjazivala krepekja družba; molodost' prohodit; širitsja nedovol'stvo*). Zdi se, da se te zgradbe od opisanih ne razlikujejo funkcijsko, temveč slovaropisno in metajezikovno: zaradi odsotnosti nedoločniške oblike jih je težko zapisati kot sestavljena glagolska znamenja.

Posebej bi bilo treba, po našem mnenju, raziskati zgradbe iz povedkovnega imena in glagola *biti*, in sicer zaradi funkcijsko-pomenske izjemnosti tega glagola. Posvečeno mu je precej literature (prim., npr., Arutjunova 1980; Kozlevčar-Černelič 1975/76).

V zvezi z modelom, raziskovanim v tem sestavku, zlasti z njegovimi funkcijskimi lastnostmi, pa je treba reči, da bi za njegovo dokončno pojasnitev koristila podrobna analiza kategorialne, pomožne pomenskosti razpomenjenih glagolov v sklopu API-jev. Vsekakor je že po izsledkih tega članka jasno, da je treba opredelitev razpomenjenega glagola kot »predložnega pregibanja« (Buttler 1967) dojemati kot metalingvistično metaforo, saj imajo analitični predikatni izrazi celo vrsto le njim lastnih značilnosti.

Navedenke

- Anusiewicz, J., 1978: Konstrukcje analityczne we współczesnym języku polskim. Wrocław.
- Arutjunova, N. D., 1980: Sokrovennaja svjazka / k probleme predikativnogo otnošenija. Izvestija AN SSSR. Serija literatury i jazyka, 39, №4, 347-358.
- Bečka, J., 1977: Slovník synonym a frazologizmů. Praha.
- Bogdanov, V. V., 1977: Semantiko-sintaksičeskaja organizacija predloženija. Leningrad.
- Bol'soj rusko-pol'skij slovar' 1970 (sest. A. Mirovič in dr.), v 2 knj. Moskva – Varšava.
- Bosilkov, K., 1979: Glagolno-imennite ustojčivi sčetačanja – razvivašta se kategorija v sávremennite slavjanski ezici / várhu material ot bálgarskija i russkija ezik. Săpostavitelno ezikoznanie, 4, 38-40.
- Buslaev, F. I., 1959: Istoričeskaja grammatika russkogo jazyka. Č. 2. Sintaksis. Moskva.
- Buttler, D., 1967: Ekspansija konstrukci analitycznych. Poradnik językowy, 1, 6-18.
- Deribas, V. M., 1983: Ustojčivye glagol'no-imennye sočetačanja russkogo jazyka. Moskva.
- Gak, V. G., 1976: Nominalizacija skazuemogo i ustranenie sub'ekta. V knj.: Sintaksis i stilistika (Otv. red. Zolotova G. A., Moskva), 85-103.
- Kasevič, V. B., 1977: Elementy obščej lingvistiki. Moskva.
- 1983: Konstrukcii s predikatnymi aktantami: Problemy semantiki. V knj.: Kategorii glagola i struktura predloženija: Konstrukcii s predikatnymi aktantami (Otv. red. Hračkovskij V. S., Leningrad), 5-27.
- Kozlevčar-Černelič, I., 1975/6: O funkciji glagolov z oslabljenim pomenom tipa biti. Jezik in slovstvo XXI/3, 76-81.
- Kubik, M., 1974: K problematike sopostavitel'nogo izučenija leksikalizovannyh glagol'no-imennyh sočetačanj. V knj.: Sopostavitel'noe izučenie grammatiki i leksiki russkogo i češskogo jazykov (Praga), 153-176.
- Lekant, P. A., 1976: Tipy i formy skazuemogo v sovremennom russkom jazyke. Moskva.
- Lotko, E., 1986: Čeština a polština v překladatelské a tlumočnické praxi. Ostrava.
- Mel'čuk, I. A., 1974: Opyt teorii lingvističeskikh modelej »Smysl – tekst«. Moskva.
- Radovanović, M., 1977: Dekomponovanje predikata (na primerima iz srpskohrvatskog jezika). Južnoslovenski filolog, knj. 33, 53-80.
- 1977: Imenica u funkciji kondenzatora. Zbornik za filologiju i lingvistiku. (Novi Sad), knj. 20/1-2.
- Russko-češskij slovar' 1978 (ur. L. V. Kopeckij in O. Leški), v 2-h knj. Moskva.
- Vejnrejh, U., 1970: O semantičkoj strukture jazyka. V knj.: Novoe v lingvistike (Moskva), zv. 5, 163-249.

Prevedla Aleksandra Derganc
Filozofska fakulteta, Ljubljana

РЕЗЮМЕ

Лексико-аналитическая модель, представленная устойчивыми глагольно-именными сочетаниями, рассматривается как типологический механизм, сопровождающий процессы номинализации. Этот механизм порождает особенного рода предикатное единство, в составе которого предикатные форманты обладают как именными, так и глагольными потенциями. Десемантизованные глаголы, будучи своеобразными индексами глагольности при предикатных именах, придают предикату чрезвычайную синтаксическую гибкость, в том числе возможность детерминации предикатного имени прилагательным, возможность устранения некоторых актантов и возможность различных модификаций и контаминаций аналитических предикатных выражений. Обнаруживаются некоторые различия в функционировании модели в русском, сербохорватском и словенском языках с одной, и в чешском и польском языках с другой стороны.